

Paweł Jarosz*, Anita Szczepanek** and Piotr Włodarczak***

TOMB NO. 1 AT MALŻYCE, SITE 31 (DISTR. KAZIMIERZA WIELKA) AND THE MEGALITHIC FUNNEL BEAKER CEMETERIES IN THE LOESS REGION OF WESTERN MAŁOPOLSKA

ABSTRACT

Jarosz P., Szczepanek A. and Włodarczak P. 2013. Tomb no. 1 at Malżyce, site 31 (distr. Kazimierza Wielka) and the megalithic Funnel Beaker cemeteries in the loess region of western Małopolska. *Sprawozdania Archeologiczne* 65, 293–309.

The remains of a heavily eroded Funnel Beaker tomb was discovered at Malżyce, site 31. At the centre of the excavation trench was the central burial with ditches, to the north and south of it, aligned W-E (features 2 and 3), and also, part of a broad depression — where earth was extracted and used to build up the burial mound (feature 7). To the east of the central burial were features 5 and 6, interpreted as elements belonging to the construction of the front end of the tomb. Feature 1, the central burial, was a stone structure, the grave pit held the remains of a *maturus* individual of undetermined sex. The absolute date obtained for the inhumation is 4765±35 BP which corresponds to 3641–3382 BC. These dates are compatible with the age estimated for the settlement finds attributed to the “classic phase” of development of the Funnel Beaker Culture in the loess upland of south-eastern Poland.

Key words: Malżyce, Funnel Beaker cemetery, megalithic chamberless tomb

Received: 6.05.2013; Revised: 21.06.2013; Accepted: 30.08.2013

* Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Sławkowska st. 17, 31-016 Kraków, Poland; ptjarosz@gmail.com

** Department of Anthropology, Institute of Zoology, Jagiellonian University, Gronostajowa st. 9, 30-387 Kraków, Poland; anita.szczepanek@uj.edu.pl

*** Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Sławkowska st. 17, 31-016 Kraków, Poland; wlodarczak.piotr@gmail.com

1. INTRODUCTION

The archaeological record for the megalithic burial rite practiced by the Funnel Beaker communities of western Małopolska (Lesser Poland) visibly improved in recent years. Excavation brought in new evidence and in the newest synthetic studies the findings from the area of interest have been subjected to new interpretations (Król 2011; Rzepecki 2011). A microregion with an outstanding archaeological record can be found in the eastern area of the Nida Basin where several cemeteries have been discovered, which attributed to various culture units spanning from the Middle Neolithic and the Early Bronze Age. Evidence for the burial rite from this area may serve as a reference for other parts of Małopolska (Włodarczak 2011). It is striking that the cemeteries recorded in the area, which are associated with a succession of cultural units, continued to occupy the same locations which had been deliberately selected landforms, set apart from the rest of the landscape, which were used for long periods of time for designated funerary purposes (in extreme cases, for about 2000 years). One such location is the area of loess hills between the villages Malżyce and

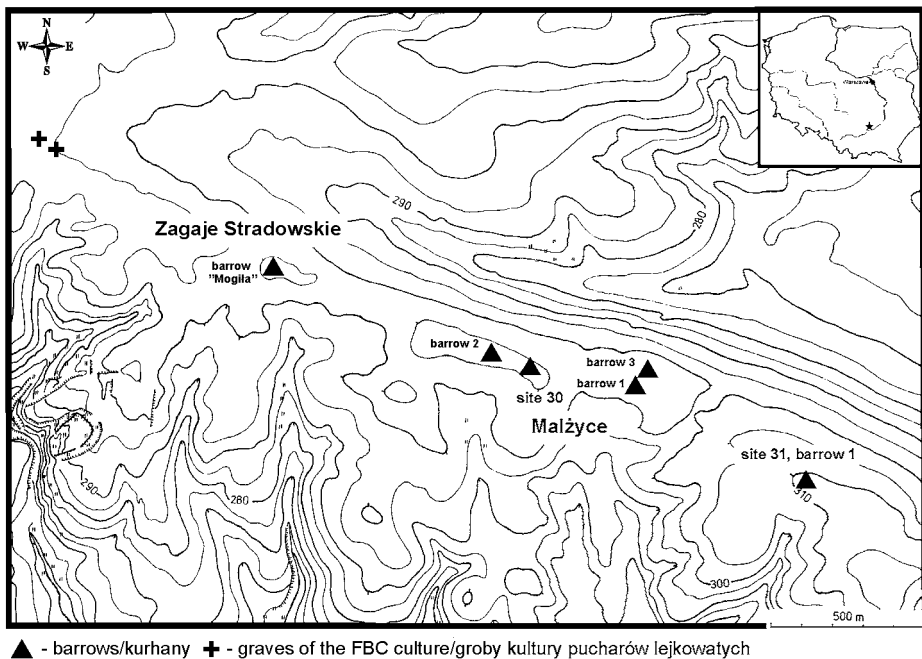

Fig. 1. The location of Tomb no. 1, site 31, within the burial complex of Funnel Beaker Culture at Malżyce and at Zagaje Stradowskie

Ryc. 1. Lokalizacja grobowca nr 1 na stanowisku 31 na tle kompleksu obrzędowo-funeralnego w Malżycach i Zagaju Stradowskim

Zagaje Stradowskie (comm. Czarnocin, distr. Kazimierza Wielka, Świętokrzyskie voivodship). So far, at the summit area of the loess plateau, formed by a series of hill ranges aligned NE-SW, no less than eight points have been recognized as Neolithic burial site complexes (Fig. 1). The oldest phase is represented by tombs erected by the people of the Funnel Beaker Culture in the fourth millennium BC. Six of these monuments were investigated through archaeological excavation: tombs no. 1 and no. 2 on site “Mogila” at Zagaje Stradowskie (Gromnicki 1961; Burchard 1998; 2006), tombs 1, 2 and 3 on site 30 at Malżyce (Jarosz *et al.* 2009; 2013; Tunia, Włodarczak 2011) and tomb 1 on site 31 at Malżyce. The latter, was investigated by the authors in the autumn of 2011 and is discussed in the present study. While the excavated body of evidence is modest, it nevertheless forms a basis for a number of interesting general remarks on the subject of the megalithic burial rite in the western area of Małopolska.

2. SITE 31 AT MALŻYCE

Sites 30 and 31 at Malżyce lie in the summit zone of the loess hill range, in an area divided by a broad and pronounced tract of lower ground, reminiscent of a gully, its relief softened by erosion (Fig. 1). Its slopes descend steeply northward (towards a valley where the village of Górki Kostrzeszyńskie is situated), and more gently, southward. Site 31 has an elevation of ca. 312 m a.s.l. Its area is at present an arable field. Due to the intensive agricultural use the site became seriously eroded, its surface scattered with ploughed up limestone from mortuary structures. The presence of one such concentration was reported to the authors by Kazimierz Niedziela, the user of the field. To prevent further destruction a rescue excavation was undertaken without delay, financed by the regional monuments office in Kielce. This fieldwork led to the discovery at Malżyce, site 31, of the remains of a heavily eroded Funnel Beaker tomb. This was the last possible opportunity to recover any evidence on this feature as the continued intensive exploitation of the field would have caused the full destruction of the central burial. Many details of the construction of the tomb were lost to erosion and can no longer be reconstructed in an entirely reliable manner.

Prior to excavation, apart from the concentration of limestone fragments spread over a small area, there was no other evidence (as e.g., the remains of an earthen mound) to indicate the presence of a mortuary feature. A 25 x 15 m excavation trench laid out W-E (Fig. 2) contained a 20–30 cm layer of arable overlying dark yellow decalcified natural loess visibly changing into a brown coloured loam-loess. Archaeological features visible in its plan were recognized as relics of a Funnel Beaker megalithic structure. Next to them no other features or small finds were discovered. Exposed at the centre of the excavation trench was the central burial with, to the north and south of it, ditches, aligned W-E (features 2 and 3), and also, part of a broad depression – from where earth was extracted to build up the burial mound (feature 7). To the east of the central burial were features 5 and 6, interpreted as elements belonging to the construction of the front of the tomb.

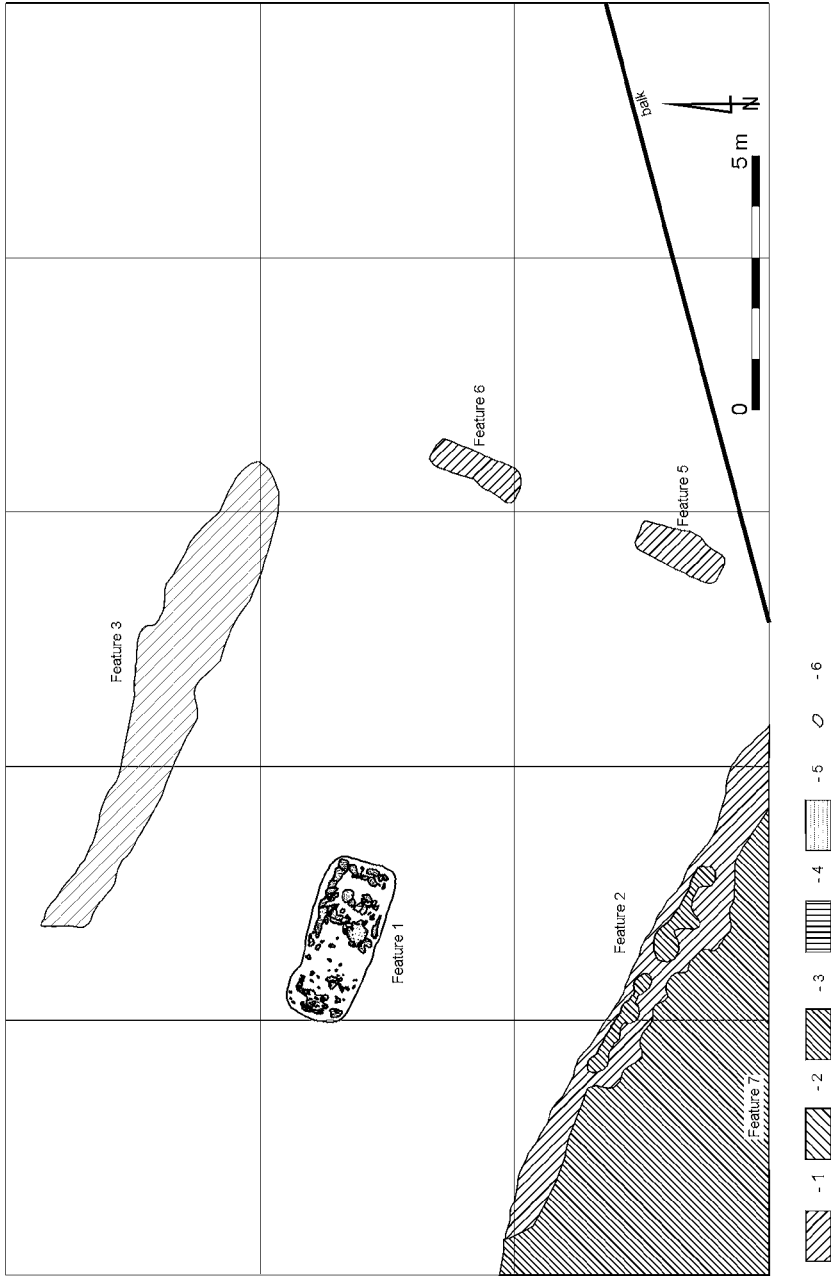

Fig. 2. Maizyce, site 31. Plan of the excavation trench investigated in 2011. Key: 1 — brown soil, 2 — dark brown soil, 3 — black-brown soil, 4 — brown-grey soil, 5 — grey-yellow soil, 6 — stone

Ryc. 2. Maizyce, str. 31. Plan wykopu z 2011 roku. Legenda: 1 — ziemia koloru brązowego, 2 — ziemia koloru ciemnobrązowego, 3 — ziemia koloru czarnobrązowego, 4 — ziemia koloru brązowo-szarego, 5 — ziemia koloru żółtoszarego, 6 — kamień

Feature 1 (central burial)

At the centre of the excavation trench below the concentration of limestone which was visible on the surface (from the ploughed out mortuary structure) was a 330 x 140 cm feature, its longer axis aligned W-E, its outline was that of a rectangle with rounded corners (Fig. 3: 1). This central burial pit was built using fragments of marly limestone. The form of this stone structure could not be confirmed in more detail owing to the advanced stage of destruction. Apparently, the pit originally had a setting of vertically placed stones. At the time of discovery the pit was filled with stone, interpreted as the remains of roofing or possibly, of stone paving of the inside of the tomb. The fill was brown soil quite distinct from the yellow loess substrate substantially disturbed by animal burrowing. The base of the grave was 20 cm below the level of detection, or about 50 cm from the present day ground level. It was lined with flat limestone slabs in a loose arrangement. Resting directly over this paving, were some poorly preserved disarticulated human bones. The only element of the cranium was a considerably worn left maxillary first premolar (7). The lower limb survived only as small fragments of ala ossis ilium (3) and a fragment of the pelvis with the acetabulum, and also, fragments of the tibia shaft (2, 5, 6). Finally, there were some very small long bone shaft fragments (4). Based on this material the burial was identified as a *maturus* individual. The sex could not be determined. The presence of the human tooth in the western area of the pit suggests that the burial rested with the head pointing in this direction. No grave goods were discovered.

Feature 2

Investigated only as a fragment, this feature was detected 5.5 m south of the middle of the central burial (Fig. 2). Its N edge was almost straight, parallel with the longer axis of the central burial. Within its brown and dark brown fill were numerous small fragments of limestone. At the depth of 40 cm (about 10 cm below the level of detection) traces of postholes were identified, aligned W-E, ranging in diameter from 30 to 55 cm; they were interpreted as the remains of the southern wall of the tomb built of closely spaced vertical pales extended to 70 cm below the present day ground level.

Feature 3

Discovered 4.7 m to the north of the centre of feature 1 (Fig. 2), at the level of detection (30 cm), feature 3 had the form of an irregular ditch, with the same orientation as the longer axis of the central burial. Lower down, at the depth of 40 cm, its shape was sub-rectangular, its dimensions, 10 x 1.5 m. Its cross-section was basin-like, its surviving depth about 20 cm. No small finds were discovered in the brown coloured fill. Similarly as with feature 2 this feature marked the boundary of the Funnel Beaker tomb.

Features 5 and 6

Approximately 7.5 m east of feature 1 were two regular, rectangular pits measuring 178 x 84 cm, (feature 5; Fig. 3: 2, 3) and 186 x 60 cm (feature 6; Fig. 3: 4, 5), extending down to the depth of ca. 40 cm from the level of detection (around 70 cm from the present day ground level). Their cross-section was that of a regular rectangle. Their bottom was flat.

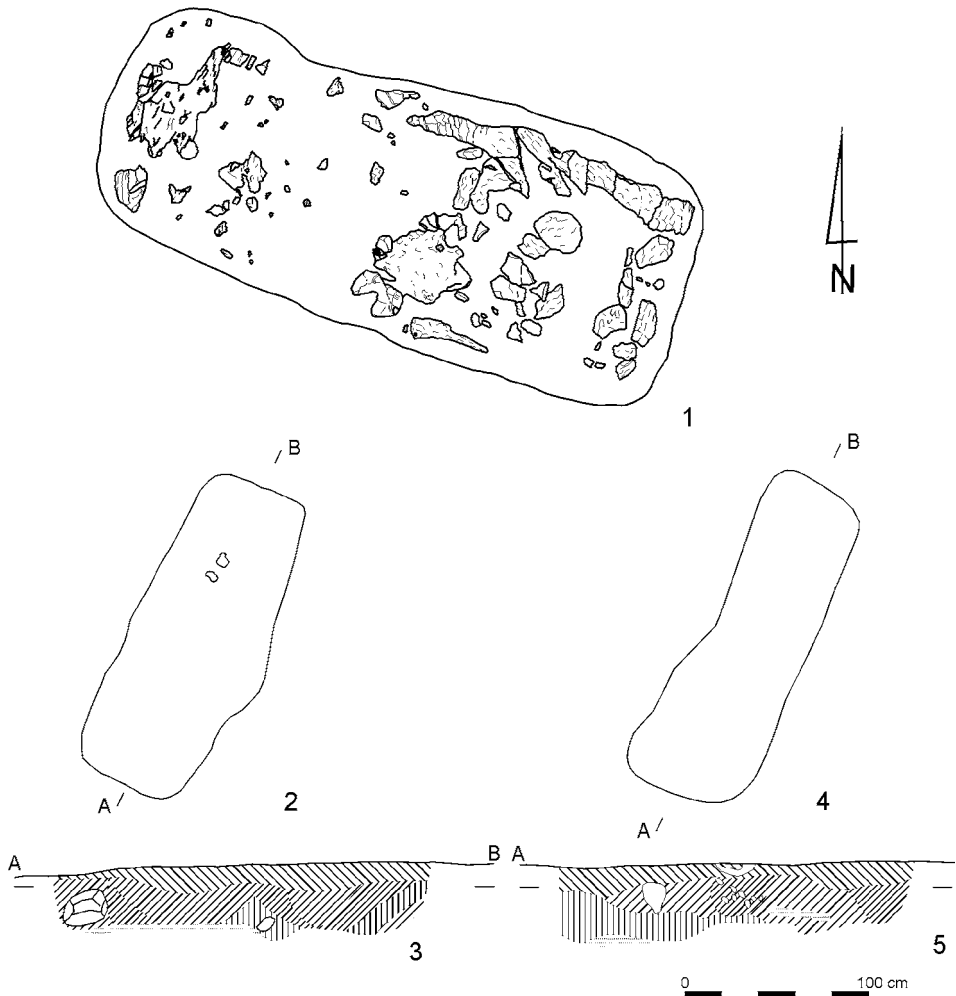

Fig. 3. Malżyce, site 31. 1 — Feature 1; 2, 3 — Feature 5; 4, 5 — Feature 6. Key: see fig. 2
Ryc. 3. Malżyce, st. 31. 1 — obiekt 1; 2, 3 — obiekt 5; 4, 5 — obiekt 6. Legenda: zob. ryc. 2

The fill was brown humus, with some inserts of yellow loess which included some fragments of limestone. Also recovered from the fill of feature 5 were a few small, uncharacteristic fragments of Funnel Beaker pottery.

Feature 7

Detected in the South area of the excavation trench (Fig. 2), feature 7 was a fragment of a larger basin — a natural undrained hollow or a pit excavated to extract earth for the burial mound. It extended to the depth of 70 cm from the present day ground level.

3. ANALYSIS

Archaeological excavation of site 31 at Malżyce revealed the presence of a Funnel Beaker Culture megalithic chamberless tomb. Its preservation was too poor to provide a fuller reconstruction of its construction. All of the features identified during the excavation appear to be its constituent parts. Feature 1, the central burial, was a stone structure typically encountered in the nearby Funnel Beaker mortuary complexes, both inside the megalithic tombs and in the flat graves, as e.g.: grave no. 1/59 at Zagaje Stradowskie (Gromnicki 1961, 12–14), grave 1 in tomb no. 2 at Malżyce, site 30 (Jarosz *et al.* 2009, fig. 6–9, 2013; fig. 2; 11), or grave 3 in the tomb at Kolosy, comm. Czarnocin (Kempisty 1978, 236, 237; Włodarczak 2008a). Some analogies are known from sites some distance away from the area settled by the South-Eastern Group of the Funnel Beaker Culture, e.g., at Malice Kościelne, comm. Lipnik (grave nr 10; Bargieł *et al.* 1998, 52, fig. 7b). The grave pit held the remains of a *maturus* individual of undetermined sex but had no grave goods. The deposition of the burial with the head to the west is typical for megalithic graves attributed to the South-Eastern Group of the Funnel Beaker Culture (Król 2011, 111–113, table 5). Feature 1 was situated in the eastern part of the tomb, at some distance (about 7.5 m) from its front end, designated by features 5 and 6. The latter, about 2.5 m apart, presumably were elements of the construction of the E wall of the megalith. A similar construction was identified in tomb no. 3 investigated in 2008 at Malżyce, site 30, which had at its front four similar rectangular features (Jarosz *et al.* 2013, fig. 11). It is possible that in this case there were two adjacent tombs; these constructions then would correspond to the megalith found in site 31. From the south the tomb was enclosed by a ditch (feature 2), which still retained the traces of the vertical upright timbers, stabilised with individual limestone rocks. A slightly wider ditch (feature 3) marked the northern end of the megalith. In its case there were no traces of any additional construction details. The layout of all the features suggests, quite persuasively, that the tomb had an oblong, presumably, trapezoidal plan. The width of its front (the eastern end) was about 10.5 m. The length of the megalith was not so easy to determine but we may assume that it did not exceed 30–40 metres.

Excavation work carried out at Malżyce, site 30 and 31, resulted in the discovery of megalithic tombs of the Funnel Beaker Culture with quite a distinct type of construction. Their oblong, trapezoidal or rectangular, plan is still “traditional”, but there is no evidence that the tomb had been enclosed by digging a narrow ditch (with a palisade?) around it — like that observed in the tombs of the Niedźwiedź type (Rzepecki 2011, 13). Instead, there is evidence that the sides of the tombs were enclosed by irregular ditches (site 31 and site 30, tombs 2 and 3; Jarosz *et al.* 2009, 178, fig. 3; 2013; 124, fig. 11). Another characteristic feature is the rectangular pits, elements belonging to the construction of the front wall of the megalith (site 31 and site 30, tomb 3). At the same time, typical trapezoidal tombs of the Niedźwiedź type are recorded at the nearby site in Zagaje Stradowskie (Burchard 1998; 2006), and also, in nearby Słonowice, comm. Kazimierza Wielka (Tunia 2006). At the latter

site, 10 megalithic tombs were discovered so far, those found highest up (and as such, presumably, the oldest) were typical of the Niedźwiedź type tombs – their boundary was designated by ditches which formed the basis for a surrounding palisade (“megaxylon” – Tunia 2003). On the other hand, the lowest lying tombs at Słonowice had a “reduced” construction, similar to the structures discovered at Małyce (Przybyła, Tunia 2013). Based on the horizontal stratigraphy we may assume that on the latter site, the Małyce type tombs originated there during the younger phase of the cemeteries. However, evidence is lacking at present to narrow down the chronological relationship between the times of construction of the two types of megalithic tombs distinguished here. At the same time, the results of the radiocarbon dating of the younger phase graves from Słonowice (Przybyła, Tunia 2013, table 1) are similar to the absolute age determinations obtained for the Małyce presented below.

The change in the burial rite of the Funnel Beaker communities, where Niedźwiedź type constructions were replaced by a different type of tomb, can also be seen at Pawłów, comm. Zawichost (Bargieł, Florek 2006a). At this cemetery, there is a similarity to Słonowice, the large trapezoidal timber structure is thought to have inspired the construction, to the south of this site, of a complex of tombs with a different construction.

Evidence from sites 30 and 31, as well as the stratigraphic findings from Pawłów and Słonowice, suggest that we subdivide Funnel Beaker tombs found in western Małopolska into two chronological groups: the older timber “megaxylon” tombs (type Niedźwiedź), and the younger type of megalithic structure, such as those identified at Małyce. The structure with a circular mound, discovered at Małyce, site 30 (Tunia, Włodarczak 2011), would also be associated with this younger phase. Nevertheless, the classification proposed here is not complete given that from the area under analysis we also know of tombs constructed with stone (e.g., Stryczowice – Matraszek, Sałaciński 2006; Malice Kościelne – Bargieł, Florek 2006b), some of them evidently related to the megaliths of the Kuyavian type (Garbów – Garbacz 2006). Even so, for the time being it is adequate for the archaeological record from the loess upland region of western Małopolska.

The absolute date obtained for the inhumation discovered at Małyce, site 31, is 4765 ± 35 BP (Poz-48428), which corresponds to 3641–3382 BC (2 σ range; calibrated with OxCal v4.2.2, Christopher Bronk Ramsey 2013). This is a determination similar to the one secured for the two central burials discovered at Małyce, site 30 (Table 1 and Fig. 4; Jarosz *et al.* 2009, 209, table 2; Tunia, Włodarczak 2011, 210, table 1), and also, for the Funnel Beaker graves discovered beneath the earthen mound at Kolosy, distr. Kazimierza Wielka (Włodarczak 2008, 154). They suggest that the mortuary complex at Małyce may have originated in the period ca. 3640–3370 BC, most likely, during its middle segment. Similar radiocarbon determinations were obtained for three graves discovered in the younger phase of use of the complex at Słonowice (Przybyła, Tunia 2013, table 1) – they indicate, with a high probability, the younger segment of dates shown in the interval above.

OxCal v4.2.2 Bronk Ramsey (2013); r:5 Atmospheric data from Reimer et al (2009);

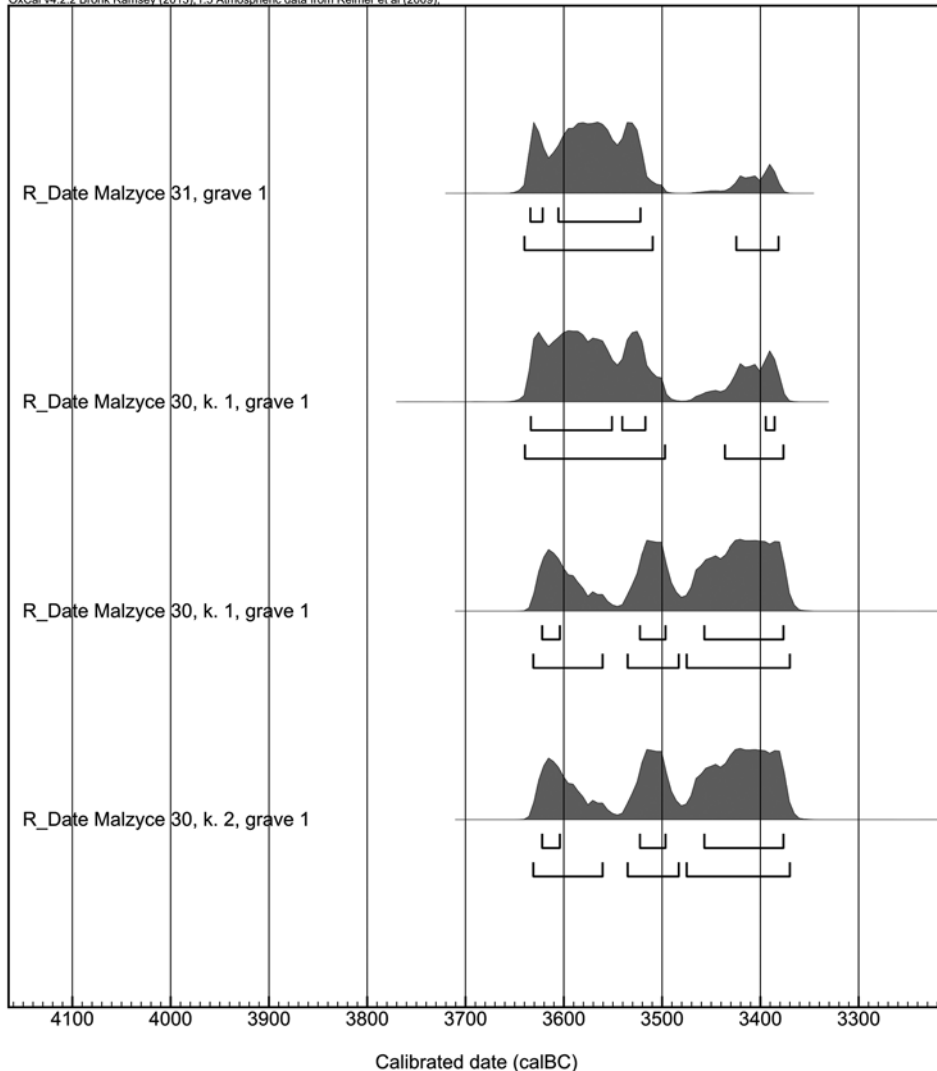

Fig. 4. Radiocarbon dating of the Funnel Beaker features identified at Malżyce site 30 and 31
 Ryc. 4. Datowanie radiowęglowe obiektów kultury pucharów lejkowatych ze stanowisk 30 i 31 w Malżycach

The dates obtained for the megalithic Funnel Beaker cemeteries is compatible with the age estimated for the settlement finds attributed to the “classic phase” of development of the Funnel Beaker Culture in the loess upland of south-eastern Poland. Referring it to the periodization proposed for the site at Bronocice (Kruk, Milisauskas 1983; 1990), this is a period synchronized with the close of phase Br II and the onset of phase Br III. At present

Table 1. Radiocarbon dates obtained for Funnel Beaker Culture graves in the burial complex at Malżyce, comm. Czarnocin, Świętokrzyskie voivodship.

Tabela 1. Datowania radiowęglowe uzyskane dla grobów kultury pucharów lejkowatych z kompleksu stanowisk grobowych w Malżycach, gm. Czarnocin, woj. świętokrzyskie

Site / stanowisko	Burial mound no. / nr kurhanu	Grave no./ nr grobu	Material dated/ datowany materiał	Lab no./ nr laboratoryjny	BP	BC cal. (2σ)
Malżyce 30	1	1	Charcoal/ węgiel drzewny	Poz-34682	4750±40	3640-3377
Malżyce 30	1	1	Charcoal/ węgiel drzewny	Poz-34736	4700±40	3632-3371
Malżyce 30	2	1	Human bone/ kość ludzka	Poz-27989	4700±40	3632-3371
Malżyce 31	1	1	Human bone/ kość ludzka	Poz-48428	4765±35	3641-3382

we find it hard to describe the Funnel Beaker burial rite both of the earlier period (corresponding to phase BR I and onset of phase Br II) and the later period (corresponding to the time of emergence of the Funnel Beaker-Baden Group). This is because there are no radiocarbon dates and the archaeological evidence is too modest. An important research postulate, one that we can implement at present, would be to determine the absolute age of the other types of megalithic structures, including the Niedźwiedź type tombs.

References

- Bargiel B. and Florek M. 2006. Cmentarzysko w Pawłowie, pow. Sandomierz na tle innych podobnych stanowisk kultury pucharów lejkowatych. In J. Libera and K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 385–400.
- Burchard B. 1998. Badania grobowców typu megalitycznego w Zagaju Stradowskim w południowej Polsce. *Sprawozdania Archeologiczne* 50, 149–156.
- Burchard B. 2006. Grobowce typu megalitycznego w Zagaju Stradowskim, pow. Kazimierza Wielka. In J. Libera and K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 301–305.
- Garbacz K. 2006. Dwa grobowce z Grzybową, pow. Staszów na tle zjawiska rozpowszechnienia się idei megalitycznej w grupie południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych. In J. Libera and K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 307–333.
- Gromnicki J. 1961. Grób kultury czas lejkowatych w Stradowie, pow. Kazimierza Wielka. *Sprawozdania Archeologiczne* 13, 11–16.
- Jarosz P., Tunia K. and Włodarczak P. 2009. Burial mound No. 2 in Malżyce, the district of Kazimierza Wielka. *Sprawozdania Archeologiczne* 61, 175–231.

- Jarosz P., Tunia K. and Włodarczak P. 2013. Neolittické mohyly 2 a 3 na lokalitě 30 v Malžycích. Příspěvek k poznání pohřebního ritu kultury nálevkovitých pohárů a kultury se šňůrovou keramikou na západomalopolských sprašových vrchovinách. In I. Cheben and M. Soják (eds.), *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín*. Nitra, 115–132.
- Król D. 2011. *Chamberless tombs in Southeastern Group of Funnel Beaker Culture* (= *Collectio Archaeologica Ressoviensis* 17). Rzeszów.
- Kruk J. and Milisauskas S. 1983. Chronologia absolutna osadnictwa neolitycznego z Bronocic, woj. kieleckie. *Archeologia Polski* 28, 257–320.
- Kruk J. and Milisauskas S. 1990. Radiocarbon dating of neolithic assemblages from Bronocice. *Przegląd Archeologiczny* 37, 195–228.
- Matraszek B. and Sałaciński S. 2006. Grobowce megalityczne w Stryczowicach, pow. Ostrowiec Świętokrzyski. In J. Libera and K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 235–245.
- Przybyła M. M. and Tunia K. 2013. Investigations in 2012 of the southern part of the Funnel Beaker culture temenos at Słonowice near the Małoszówka river: fourth report. In S. Kadrow, P. Włodarczak (eds.), *Environment and subsistence — forty years after Janusz Kruk's "Settlement studies..."* (= *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad Pradziejami Europy Środkowej* 11). Rzeszów, Bonn, 139–161.
- Rzepecki S. 2011. *U źródeł megalityzmu w kulturze pucharów lejkowatych*. Łódź.
- Szczepanek A. 2009. The anthropological analysis of skeletons from tomb no. 2 in Malżyce. *Sprawozdania Archeologiczne* 61, 232–240.
- Tunia K. 2003. Słonowickie megaksylony. *Archeologia Żywa* 24, 11–14.
- Tunia K. 2006. „Temenos” kultury pucharów lejkowatych w Słonowicach, pow. Kazimierza Wielka. Badania 1979–2002. Trzecie sprawozdanie. In J. Libera and K. Tunia (eds.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin–Kraków, 335–340.
- Tunia K. and Włodarczak P. 2011. Barrow of the Funnel Beaker Culture in Malżyce, Kazimierza Wielka district. *Sprawozdania Archeologiczne* 63, 203–219.
- Włodarczak 2008. Absolute chronology of the barrow in Kolosy. *Sprawozdania Archeologiczne* 60, 151–168.
- Włodarczak P. 2011. Kurhany i kultura ceramiki sznurowej nad dolną Nidą. In H. Kowalewska-Marzalek and P. Włodarczak (eds.), *Kurhany i obrządek pogrzebowy w IV–II tysiącleciu p.n.e.* Kraków, 211–229.

Paweł Jarosz, Anita Szczepanek, Piotr Włodarczak

GROBOWIEC NR 1 NA STANOWISKU 31 W MALŻYCACH, POW. KAZIMIERSKI I CMENTARZYSKA MEGALITYCZNE KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH NA OBSZARACH LESSOWYCH ZACHODNIEJ MAŁOPOLSKI

1. WSTĘP

Dane na temat megalitycznego obrządku pogrzebowego społeczności kultury pucharów lejkowatych w zachodniej Małopolsce zostały w ostatnich latach wyraźnie wzbogacone. Badania wykopaliskowe dostarczyły nowych przykładów, a w najnowszych opracowaniach syntetycznych znaleziska z wyszczególnionego obszaru stały się przedmiotem nowych interpretacji (Król 2011; Rzepecki 2011). Jednym z mikroregionów wyróżniających się pod względem jakości materiałów jest teren wschodniej części Niecki Nidziańskiej, na którym odkryto cmentarzyska łączone z różnymi ugrupowaniami kulturowymi, datowanymi od środkowego neolitu do wczesnej epoki brązu. Dane dotyczące obrządku pogrzebowego na tym obszarze pełnią funkcję odnośnika dla sytuacji z innych regionów Małopolski (Włodarczak 2011). Znane stamtąd cmentarzyska, łączone z kolejnymi ugrupowaniami kulturowymi, były przy tym zakładane konsekwentnie w tych samych miejscach, przez co wybrane formy terenowe zostały na długo wyodrębnione z krajobrazu jako przestrzeń o przeznaczeniu funeralnym (w skrajnych przypadkach na około 2000 lat). Jednym z takich miejsc są wzgórza lessowe zlokalizowane pomiędzy Malżycami i Zagajem Stradowskim (gm. Czarnocin, pow. kazimierski, woj. świętokrzyskie). W częściach kulminacyjnych wysoczyzny lessowej, stworzonej przez ciągi wydłużonych wzniesień zorientowanych zgodnie z osią NE-SW, zlokalizowano do chwili obecnej 8 punktów związanych z istnieniem neolitycznych założeń cmentarnych (Ryc. 1). Najstarszą fazę wyznaczają grobowce wzniesione przez ludność kultury pucharów lejkowatych w IV tysiącleciu p.n.e. Sześć z nich było badanych w ramach systematycznych prac wykopaliskowych: grobowce 1 i 2 na stanowisku „Mogila” w Zagaju Stradowskim (Gromnicki 1961; Burchard 1998; 2006), grobowce 1–3 na stanowisku 30 w Malżycach (Jarosz *et al.* 2009; 2013; Tunia, Włodarczak 2011) oraz grobowiec 1 na stanowisku 31 w Malżycach. Ten ostatni obiekt, przebadany przez autorów jesienią 2011 roku, stanowi przedmiot poniższego opracowania. Zasób informacji pochodzących z przeprowadzonych na nim prac wykopaliskowych, choć skromny, stanowi podstawę dla kilku interesujących uwag ogólnych na temat megalitycznego obrządku pogrzebowego w strefie zachodniomałopolskiej.

2. STANOWISKO 31 W MALŻYCACH

Stanowiska 30 i 31 w Malżycach są zlokalizowane na kulminacjach jednego ciągu wzmiankowanych wyżej wzgórz lessowych, a granicą między nimi jest szerokie i wyraźne obniżenie terenu o charakterze wąwozu o rzeźbie złagodzonej przez erozję (Ryc. 1). Zbocza opadają stromo w stronę północną (ku dolinie, w której są zlokalizowane Górkę Kostrzeżyńskie), a łagodnie w stronę południową. Wysokość bezwzględna terenu, na którym jest zlokalizowane stanowisko 31, wynosi ok. 312 m n.p.m. Obszar stanowiska stanowią obecnie pola orne. Intensywne użytkowanie zaowocowało erozją i wyorywaniem w jej wyniku kamieni wapiennych, stanowiących elementy konstrukcji grobowych. O istnieniu ich koncentracji poinformował autorów opracowania użytkownik pola — p. Kazimierz Niedziela. Stopień destrukcji był przyczyną podjęcia natychmiastowych badań ratowniczych, sfinansowanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach. Badania przeprowadzone na stanowisku 31 w Malżycach doprowadziły do odkrycia bardzo zniszczonego grobowca kultury pucharów lejkowatych. Prace przeprowadzono w niemal ostatnim momencie umożliwiającym pozyskanie jakichkolwiek danych na jego temat. Intensywna eksploatacja pola w krótkim czasie doprowadziłaby bowiem do całkowitego zniszczenia centralnego obiektu grobowego. Poważny stopień zniszczenia grobowca nie pozwala na w pełni wiarygodną rekonstrukcję wielu szczegółów jego budowy.

Przed przystąpieniem do badań wykopaliskowych, oprócz występującej na niewielkiej przestrzeni koncentracji kamieni wapiennych, nie stwierdzono innych śladów (w tym pozostałości nasypu ziemnego) świadczących o obecności założenia grobowego. Wykop o wymiarach 25 x 15 m był zorientowany dłuższą osią wzdłuż linii W-E (Ryc. 2). Warstwa orna w jego obrębie miała miąższość 25–30 cm. Bezpośrednio pod nią był obecny ciemnożółty, wyraźnie brunatniejący, zdekalcyfikowany less calcowy. Wkopane były w niego obiekty archeologiczne, stanowiące pozostałość po konstrukcji megalitycznej kultury pucharów lejkowatych. Oprócz niej, nie stwierdzono żadnych innych obiektów oraz materiałów zabytkowych. W środkowej części wykopu była zlokalizowana centralna jama grobowa kultury pucharów lejkowatych. Na północ i południe od niej znajdowały się wydłużone zgodnie z przebiegiem osi W-E rowy (obiekty 2 i 3), a także uchwycona fragmentarycznie rozległa depresja — jama powstała wskutek wybiórki ziemi do budowy grobowca (obiekt 7). Na wschód od jamy grobowej odkryto natomiast obiekty 5 i 6, stanowiące elementy konstrukcji czoła grobowca.

Obiekt 1 (grób centralny)

W centralnej części wykopu poniżej widocznej na powierzchni koncentracji kamieni wapiennych (stanowiących elementy rozorywanej konstrukcji grobowej) zarejestrowano obiekt mający w rzucie poziomym kształt prostokąta z zaokrąglonymi wierzchołkami (Ryc. 3: 1), dłuższą osią zorientowany wzdłuż linii W-E. Jego wymiary wynosiły 330 x 140 cm. Do budowy grobu użyto ułamków wapienia marglistego. Stopień destrukcji uniemożliwia

pewne stwierdzenie typu konstrukcji kamiennej. Na obrzeżach jamy widoczne były resztki obudowy w postaci ustawionych pionowo kamieni. Wnętrze obiektu było również wypełnione kamieniami, z których część musiała stanowić bądź element zadaszenia, bądź też pozostałość warstwy bruku wewnątrz grobu. Wypełnisko stanowiła ziemia koloru brunatnego, wyraźnie wydzielająca się od żółtego podłoża lessowego. W wielu miejscach została naruszona przez duże wkopy zwierzęce. Dno grobu znajdowało się na głębokości 20 cm od poziomu odkrycia, czyli około 50 cm od obecnego poziomu gruntu. Wyznaczały je, luźno ułożone, płaskie płyty wapienne. Bezpośrednio na nich, w różnych miejscach, odkryto kilka słabo zachowanych kości ludzkich. Z czaszki obecny jedynie lewy pierwszy ząb przedtrzonowy szczęki (7) wykazujący bardzo silny stopień starcia. Kończyna dolna reprezentowana przez drobne fragmenty talerza kości biodrowej (3) oraz fragment kości miednicznej z panewką stawu biodrowego, a także fragmenty trzonu kości piszczelowej (2, 5, 6). Zachowane są także drobne fragmenty trzonów kości długich (4). Na podstawie obecnych elementów szkieletu stwierdzono, że szczątki należały do osobnika w wieku *maturus*. Płeć nie została określona. Ząb ludzki znaleziono w zachodniej części jamy, co sugeruje, że zmarły ułożony był głową właśnie w tą stronę. Nie stwierdzono wyposażenia grobowego.

Obiekt 2

Obiekt został przebadany jedynie częściowo. Był zlokalizowany 5,5 m na południe od środka centralnej jamy grobowej (Ryc. 2). Jego północna krawędź była niemal prosta i przebiegała równoległe do dłuższej osi centralnej jamy grobowej. Wypełnisko miało barwę brunatną i ciemno brunatną. W jego północnej części odkryto liczne, małe kamienie wapienne. Na głębokości 40 cm (czyli około 10 cm poniżej poziomu odkrycia) zadokumentowano ułożone w linii W-E ślady dołków posłupowych o średnicy od 30 do 55 cm. Stanowiły one najprawdopodobniej pozostałości południowej ściany grobowca złożonej z ułożonych blisko siebie, pionowych elementów drewnianej konstrukcji. Na południe od opisywanej ściany znajdował się obiekt 7 – nieckowate przegłębienie, stanowiące pozostałości po rowie, z którego pobierano ziemię na budowę grobowca. Maksymalna głębokość obiektu 2 wynosiła około 70 cm od obecnego poziomu gruntu.

Obiekt 3

Obiekt był zlokalizowany 4,7 m na północ od centrum obiektu 1 (Ryc. 2). Na poziomie odkrycia (30 cm) miał kształt nieregularnego rowu, zorientowanego zgodnie z dłuższą osią centralnej jamy grobowej. Poniżej na głębokości 40 cm, jego kształt był zbliżony do prostokąta o wymiarach 10 x 1,5 m. W przekroju poprzecznym miał kształt nieckowaty, a zachowana miąższość wypełniska wynosiła około 20 cm. Wypełnisko było barwy brunatnej i nie odkryto w nim żadnych zabytków. Podobnie jak obiekt 2 wyznaczał on granicę grobowca kultury pucharów lejkowatych.

Obiekty 5 i 6

W odległości około 7,5 m na wschód od obiektu 1 odkryto dwie regularne, prostokątne jamy o wymiarach 178 x 84 cm (obiekt 5; Ryc. 3: 2, 3) i 186 x 60 cm (obiekt 6; Ryc. 3: 4, 5) i głębokości około 40 cm od poziomu odkrycia (około 70 cm od obecnego poziomu gruntu).

W przekroju obiekty te miały również kształt regularnie prostokątny. Ich dna były płaskie. Wypełniska były złożone z gleby próchnicznej koloru brązowego oraz pakietów żółtego lessu. W ich obrębie odkryto pojedyncze kamienie wapienne. W wypełnisku obiektu nr 5 znaleziono ponadto kilka drobnych niecharakterystycznych fragmentów ceramiki kultury pucharów lejkowatych.

Obiekt 7

Obiekt wyróżniono w południowej części wykopu (Ryc. 2). Był to fragment dużej niecki – naturalnego zagłębienia bezodpływowego lub depresji powstałej wskutek wybierania ziemi na budowę grobowca. Jej głębokość dochodziła do 70 cm od obecnego poziomu gruntu.

3. ANALIZA

Badania wykopaliskowe na stanowisku 31 w Małżycach pozwoliły na odkrycie pozostałości bezkomorowego grobowca megalitycznego kultury pucharów lejkowatych. Stan zachowania nie pozwolił na pełną rekonstrukcję elementów jego budowy. Wszystkie zadokumentowane obiekty były jego częściami składowymi. Będący grobem centralnym obiekt 1 jest typową konstrukcją kamienną, spotykaną na cmentarzyskach kultury pucharów lejkowatych, zarówno w obrębie grobowców megalitycznych, jak i na założeniach płaskich. Przykładami są blisko położone obiekty: grób nr 1/59 z Zagaja Stradowskiego (Gromnicki 1961, 12–14), grób 1 z kurhanu 2 na stanowisku 30 w Małżycach (Jarosz *et al.* 2009, fig. 6–9; 2013, fig. 2; 11), czy też grób 3 z kurhanu w Kolosach, gm. Czarnocin (Kempisty 1978, 236, 237; Włodarczak 2008a). Analogie można znaleźć także w dalej położonych regionach zajętych przez osadnictwo grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych, np. Malicach Kościelnych, gm. Lipnik (grób nr 10; Bargieł *et al.* 1998, 52, ryc. 7b). W obrębie jamy grobowej znajdowały się pozostałości osobnika w wieku *maturus*, płci nieokreślonej, przy szczątkach nie stwierdzono wyposażenia grobowego. Ułożenie zmarłego głową w kierunku zachodnim jest typowe dla ludności grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w grobach megalitycznych (Król 2011, 111–113, table 5). Obiekt 1 był zlokalizowany we wschodniej części grobowca, ale w dość znacznej odległości (około 7,5 m) od jego czoła, wyznaczonego przez obiekty 5 i 6. Te ostatnie, oddalone od siebie o około 2,5 m, stanowiły najprawdopodobniej elementy konstrukcyjne wschodniej ściany megalitu. Podobną budowę miał grobowiec nr 3 badany w 2008 roku na stanowisku 30 w Małżycach, w przypadku którego czoło obiektu tworzyły cztery analogiczne prostokątne jamy (Jarosz *et al.* 2013, ryc. 11). Niewykluczone, że w tym przypadku natrafiono na dwa stykające się ze sobą grobowce; wówczas byłyby to konstrukcje w odpowiadające megalitowi ze stanowiska 31. Południową granicę grobowca wyznaczał rowek (obiekt 2) z zachowanymi w nim śladami po pionowych słupach drewnianych, stabilizowanych pojedynczymi kamieniami wapiennymi. Nieco szerszy rów (obiekt 3) wyznaczał natomiast północny skraj megalitu. W jego przypadku nie zachowały się żadne ślady po dodatkowych elementach konstrukcyjnych. Układ wszystkich obiektów wskazuje dość sugestywnie na wydłużony,

prawdopodobnie trapezowaty kształt grobowca. Jego szerokość u czoła (czyli na wschodnim skraju) wynosiła około 10,5 m. Długość opisywanego megalitu jest trudna do precyzyjnego ustalenia. Można sądzić, że nie przekraczała wartości 30–40 metrów.

Wynikiem prac wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowiskach 30 i 31 w Malżycach było odkrycie grobowców megalitycznych kultury pucharów lejkowatych o specyficznym typie konstrukcji. Przy zachowaniu wydłużonego, trapezowatego lub prostokątnego kształtu, zrezygnowano w niej z dookolnego ograniczania grobowca poprzez wykopanie wąskiego rowu (palisadowego?) — jak czyniono w przypadku grobowców typu Niedźwiedź (Rzepecki 2011, 13). Zamiast tego, obecne są jedynie ślady częściowego ograniczenia boków poprzez wykopanie nieregularnych rowów (stanowisko 31 oraz stanowisko 30, grobowce 2 i 3; Jarosz *et al.* 2009, 178, fig. 3; 2013, 124, obr. 11). Charakterystycznym elementem są również prostokątne jamy, stanowiące element konstrukcyjny czołowej ściany megalitu (stanowisko 31 oraz stanowisko 30, grobowiec 3). Typowe grobowce trapezowate typu Niedźwiedź zadokumentowano natomiast na sąsiednim stanowisku w Zagaju Stradowskim (Burchard 1998; 2006), a także w nieodległych Słonowicach, gm. Kazimierza Wielka (Tunia 2006). Na tym ostatnio wymienionym stanowisku odkryto do chwili obecnej 10 grobowców megalitycznych, przy czym najwyżej położone megality (a więc prawdopodobnie najstarsze) były typowymi obiektami typu Niedźwiedź — ich granicę wyznaczały rowy stanowiące podstawę dla dookolnej drewnianej palisady („megaksylonu” wg K. Tunia — Tunia 2003). Najniżej położone grobowce ze Słonowic miały natomiast konstrukcję „zredukowaną”, zbliżoną do budowy obiektów z Malżyc (Przybyła, Tunia 2013). Na podstawie stratygrafii horyzontalnej można sądzić, że na ostatnio wymienionym stanowisku grobowce typu malżyckiego powstały w młodszej fazie funkcjonowania cmentarzyska. W chwili obecnej brakuje jednak danych pozwalających na uściślenie relacji czasowej pomiędzy powstaniem dwóch wyszczególnionych tu typów grobowców megalitycznych. Można natomiast stwierdzić, że wyniki datowań radiowęglowych grobów z młodszej fazy w Słonowicach (Przybyła, Tunia 2013, table 1) są zbliżone do niżej prezentowanych oznaczeń wieku bezwzględnego z Malżyc (Ryc. 4, Tabela 1).

Zmiana w rytuale pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych, polegająca na odchodzeniu od konstrukcji typu Niedźwiedź i budowie innego rodzaju grobowców zdaje się być czytelna także na cmentarzysku w Pawłowie, gm. Zawichost (Bargieł, Florek 2006a). Na stanowisku tym, podobnie jak w Słonowicach, duża, trapezowata konstrukcja drewniana była zarzewiem powstania na południe od niej kompleksu grobowców o odmiennych konstrukcjach.

Dane ze stanowisk 30 i 31, a także przesłanki stratygraficzne z Pawłowa i Słonowic zdają się wskazywać na możliwość chronologicznego zróżnicowania grobowców kultury pucharów lejkowatych w zachodniej Małopolsce: starszej pozycji drewnianych megaksylonów (grobowców typu Niedźwiedź), a młodszej pozycji obiektów w typie megalitów z Malżyc. Również konstrukcja z kolistym nasypem, odkryta na stanowisku 30 w Malżycach (Tunia, Włodarczak 2011), byłaby związana z tym młodszym etapem. Przedstawiony tu

podział nie jest jednak pełny, albowiem z analizowanego obszaru są znane również grobowce z konstrukcjami kamiennymi (np. Stryczowice — Matraszek, Sałaciński 2006; Malice Kościelne — Bargieł, Florek 2006b), nawiązujące czasem wyraźnie do megalitów typu kujawskiego (Garbów — Garbacz 2006). W chwili obecnej jest on natomiast adekwatny dla znalezisk z zachodniomałopolskich wyżyn lessowych.

Datowanie absolutne grobu 1 ze stanowiska 31 w Malżycach uzyskano dla próbki kości ludzkich pochówku. Wynosi ono: 4765 ± 35 BP (Poz-48428), czyli 3641–3382 BC (przedział 2σ ; kalibracja za pomocą programu OxCal v4.2.2, Christopher Bronk Ramsey 2013). Jest to oznaczenie podobne do wyników otrzymanych dla dwóch grobów centralnych ze stanowiska 30 w Malżycach (Tabela 1 i Ryc. 4; Jarosz *et al.* 2009, 209, table 2; Tunia, Włodarczak 2011, 210, table 1), a także dla grobów kultury pucharów lejkowatych odkrytych pod kurhanem w Kolosach, pow. Kazimierza Wielka (Włodarczak 2008, 154). Można na ich podstawie wnosić, że kompleks sepulkralny w Malżycach powstał w latach zawierających się w przedziale około 3640–3370 BC, przy czym najbardziej prawdopodobna jest środkowa część tego zakresu. Zbliżone wyniki datowania radiowęglowego pochodzą także z trzech grobów odkrytych w młodszej części kompleksu w Słonowicach (Przybyła, Tunia 2013, table 1) — z większym prawdopodobieństwem wskazują jedynie na młodszą część wyszczególnionego wyżej przedziału.

Zaprezentowane powyżej datowanie cmentarzysk megalitycznych kultury pucharów lejkowatych odpowiada wiekowi szacowanemu dla znalezisk osadowych łączonych z „fazą klasyczną” rozwoju kultury pucharów lejkowatych na wyżynach lessowych Polski południowo-wschodniej. Odnosząc się do periodyzacji przedstawionej dla stanowiska w Bronocicach (Kruk, Milisauskas 1983; 1990), jest to okres synchronizowany z końcem fazy Br II oraz z początkiem etapu Br III. W chwili obecnej nie można scharakteryzować obrządku pogrzebowego kultury pucharów lejkowatych zarówno w okresie wcześniejszym (odpowiadającym fazie BR I i początkowi fazy Br II), jak i późniejszym (odpowiadającym etapowi powstawania ugrupowania pucharowo-badeńskiego). Przyczyną jest brak datowań radiowęglowych oraz ubogi zasób materiałów źródłowych. Istotnym postulatem badawczym, możliwym do zrealizowania w chwili obecnej może być próba określenia wieku bezwzględnych innych typów konstrukcji megalitycznych, a w tym grobowców typu Niedźwiedź.

